

Inledning

Taktpinnen ritar en båge i luften. Stråkarna ljuder, växer i styrka. Gradvis stegras Opera Europas agerande till en eu(ro)forisk prestation. Orkestern och kören, sammansatta av olika europeiska nationaliteter, solisterna och dirigenten överträffar sig själva - framför scenens järnridå. De avantgardistiska kulisserna blir dolda på grund av en arbetsmarknads-konflikt. Den ansvariga scenarbetaren slits mellan sin kärlek till konsten och sin lojalitet mot kamraterna i facket. Samtidigt överbrygger *Richard Wagners* Tannhäuser för ett sublimt ögonblick stridiga ambitioner och nationalitetsfördomar i orkesterdiket och på förscenen. Nationalsozialisterna gjorde Wagner till sin "rikshovkompositör", men här fungerar han som en momentan vändpunkt för tolerans och respekt.

På ansenligt avstånd från Opera Europa i Paris, på en liten biografteater i Helsingfors, strömmar dessa bilder mot mig. Regissören, och här samtidigt den ena manusförfattaren, *István Szabó*, begrundar också i denna film individens, eller snävare, konstnärens val: med eller mot makten, med konsten mot makten. Eller är makten alltid mot konsten? Definierar vi konsten enligt dess relation till makten? Vilken makt talar vi om och var är den egentligen lokaliserad?

Szabós "Meeting Venus" kan ses som ett traditionellt rent persondrama, ett triangeldrama men med en speciell bakgrund: spänningar i orkester och kör, nyckfulla sångare, maktkamper och trassel i administrationen, och ytterligare sprängladdningar i form av korsande karriärambitioner kryddade med den sviktande självkänslans arrogans. En annan möjlig läsart är uppenbar: en allegori över det moderna integrerade och integrerande Europas växtvärk.

Bland flera teman Retfærd särskilt eftersträvar lyfta fram den närmaste tiden finns frågor om förhållandet mellan rätt och etik och rätt och estetik. I enskilda framställningar som utgår från estetiken visar det sig att dessa lätt sammanflätas. De som är intresserade av rätt och samhälle har flera orsaker att rikta blickar mot konst, särskilt litteratur och estetiska diskussioner. Litteraturen kan ge inträngande ifrågasättande beskrivningar av rätten, rättssystemet och rättstillämpningen (jfr *Juha Häyhäs* analys av *Robert Musils* roman i Retfærd nr 54). Vår tid är impregnerad av ord och bilder och i detta flöde har det inflationsdrabbade ordet postmodern fått beteckna mycket. *Michel Maffesoli* har i en tänkvärd essay, (*The Ethic of Aesthetics in Theory, Culture & Society*. Vol. 8.) som jag flitigt lånat för dessa följande rader, konstaterat att det postmoderna kan visa på sammanhang mellan det etiska och det estetiska - jämför scenarbetarens dilemma ovan, vill jag tillägga.

I postmodernism finns en tendens att understryka intentionen eller den konstnärliga viljan som en djup energikälla för de olika centra, eller nätverk av centra, som nu styr samhället. Konst ses som något mer än en kulturellt bestämd codex av mästerverk. Denna bredare gestaltning av konsten är uppenbart övertygande vad gäller masskultur. Vardagliga händelser såsom uppmärksamhet vid det yttre är inte godtyckliga eller betydelselösa. I den utsträckning de utgör grunder för kollektiva känslor är de aspekter på livet, mångdimensionell påverkan vilken bör analyseras.

Den syn som Maffesoli utvecklar går tillbaka på Immanuel Kant. Tyngdpunkten ligger alltså mindre på en granskning av det konstnärliga objektet som sådant. I stället fokuseras den process som leder till att åskådaren beundrar, eller inte beundrar, objektet; den process som leder till att betraktaren så ofta omedelbart vet om objektet är "bra" eller "dåligt", som det "skall" eller "inte skall vara".

En analys av den estetiska känslan, upplevelsen visar att det finns kulturella, sociala, i forskning endast föga bearbetade strukturer vilka kraftigt påverkar också individernas upplevelser av omgivningens skönhetsvärden. Också estetiska värden kan fungera som sammanhållande faktorer för kollektiv: uppleva tillsammans, uppleva lika, uppleva olika. Vår glupande aptit på kommunikation återspeglar inte enbart teknologiska och ekonomiska möjligheter.

Det är banalt att allmänt betona förhållandena mellan makt och konst. En kollega till *Nietzsche*, *J M Guyau*, ansåg att vår förmåga till sympati och vår kapacitet till handling är nära sammankopplade. Denna relation bestämmer en given epoks livskraft och tjänar som grund för alla samhällen. I denna analys börjar det estetiska att bindas till det etiska och därmed erkänner analysen betydelsen av det "immateriella" mitt inne i det "materiella".

I minskande utsträckning upplever människor i dagens "Västeuropa" att de tillhör en social klass, en social grupp. Sådana kategorier kan förankras vid yttre, objektivt registrerbara kriterier, men för individen genomkorsas de av gemenskapen inom olika kulturella aktiviteter, åldersgrupper, konsumtionsmönster osv. Vi har här att göra med nätverk i aktivitet. Under massfenomenens dominans på ytan sker en ständig omgruppering där individen rör sig mellan olika, grupper, "stammar". Det är en ändlös dans med dragningskrafter, bortstötande krafter och kollisioner. Konstellationerna är ständigt i rörelse, ständigt varierande. En bild med komponenter i rörelse med vaga konturer. Maffesoli föreslår att denna bild beskriver våra postmoderna samhällen. - Jag tillägger gärna att bilden inte nödvändigtvis är ett radikalt annat alternativ till mer traditionellt kritiskt, materialistiskt orienterade samhällsanaly-

ser. Jag läser förslaget som ett utmanande komplement, en inspirationskälla för modifieringar och ifrågasättande.

Individen har många grupptillhörigheter, många hot i sitt medvetande, massmedialt förstärkta (kärnvapen, global ekologisk obalans, krig och oroshärdar, AIDS...). Osäkerheter, kluvenhet blir en naturlig följd och deras variationsrikedom och omfattning anges av att populärkultur och journalistisk diskussion mångfaldigar termer som "meta" och "trans". De hör hemma i grunden för upplevelsernas kultur (*Gefühlskultur*). Dessa kulturer, t.ex. populärmusik som ungdomsmassfenomen, ses till en början ofta som i grunden omoraliska. De bekämpas, för att sedan tolereras och till och med godkännas och spridas genom hela samhället. På vägen händer det någonting med dem - och oss.

Identitetens logik glider över i identifieringens logik, från individ till kollektiv. Maffesoli föreslår att den etiska bedömningen av vad som är värt att njuta av är en etik utan plikter eller sanktioner. Där finns ingen annan plikt än upplevelsen att på ett eller annat sätt förenas i ett kollektiv, ingen annan sanktion än att uteslutas från gruppen om den attraherande kraften blir för svag. En sådan kollektiv narcissism inverkar helt visst på individen, understryker det estetiska i en speciell livsstil, ideologi, eller ett visst sexuellt beteende; allt som leder till de kollektiva passionernas ordning.

De grundläggande "stamvärden" som formar förhållandet mellan etiskt och estetiskt är både orsak och effekt i det som den nya tyska filosofin döpt till *Lebenswelt*. Det finns ett slags, snarare flera slag av, kollektiv sensibilitet som grund för alla slag av handlingar. Livsvärlden fungerar i denna mening som en förenande kraft.

Men vad har detta att göra med rätten och samhället? Kanske studier av estetikens sätt att hantera det som styr upplevelserna av omvärldsfenomen, studier av dessa sociala koder för vad som är skönt och gott, etiskt acceptabelt kan ge något för studier av och i rätten. Rättskänsla som uttryck för en persons eller en grupps åsikter, motivgrundlag är något reellt - inte bara ett ord belastat av (konservativa) festtal. Vi har kanske någonting att lära av estetikens etik. Analysredskap för mottagandet av konstriktioner, mode som reskap och signaler mm. kan ge oss nya infallsvinklar eller annorlunda färgnyanser för analyserande avporträttering av rätten i samhället. Drama- och romananalysens kunskap, att reflekterande betrakta t.ex. "Mötet med Venus" eller mötet med Maffesoli ger oss inblickar i människors rörlighet i de rätts(samhälle)liga nätverken. Eller blir det kejsarens nya kläder? Retfærd's spalter står öppna för inlägg (bl.a.) om detta med mer bredd och djup än mina rader ovan.

Anders von Koskull

Ari Hirvonen dekonstruerar Sofokles drama *Antigone*: "Antigone. Kärlek till rättens gudinna." Den eviga frågan om rätt och moral, eller vilken och vems rätt eller vilken och vems moral gäller, analyseras via ett mer än 2 000 år gammalt manuskript. Estetikens, litteraturkritikens redskap, dekonstruktion, skärper läsares blick på detta drama om rätt och rättfärdighet, om kärlek och död förr, och givetvis nu. Den yttre handlingen och den uttalade analysen är förlagd till spänningar inom rättssystemet, samhället och människorna.

Grethe Jacobsens artikel "Kvinderet og kvinders retshistorie" rör sig i brytningspunkten mellan framåtblickande kvinnorätt och tillbakablickande kvinnocentrerad rättshistoria. Författaren frågar om det är möjligt att i ett rättshistoriskt sammanhang utgå från kvinnan i centrum då kvinnan närmast framstår som ett inte så tydligt synligt objekt, inte som ett subjekt i rättssystemet. Jacobsen ger en analyserande presentation av svar på denna fråga.

"Skön eller regel" tar *Jørgen Dalberg-Larsen* upp i sin artikel. I en historisk analys förankrar han makthavares och oppositionellas val i denna fråga om regelstruktur och styrning. Analysen ger en berikande bakgrund för en bearbetning av en enkät i Danmark där medborgare fick ta ställning till både konkreta och allmänna frågor om fasta regler eller vitt utrymme för prövning.

Håkan Gustafsson har också gett sig i kast med moralen då han i sin artikel "Rättssäkerhet och socialsäkerhet" analyserar korstryck som olika rättsliga regleringsmodeller framkallar på det belastade rättssäkerhetsbegreppet. Hur lämna utrymme för en kritikmöjlighet med moraliska rötter i lagstiftning som bygger på uttalade välfärdsmålsättningar?

Ulf Kjellerups artikel "Miljø og demokrati - et case study omkring vedtagelsen af en fast forbindelse over Øresund" är en ifrågasättande granskning av broprojektet. Hans kritiska omdömen vilar på en bedömning av flera delfrågor. Kjellerup granskar projektet utgående från EGs direktiv om miljökonsekvensutredningar och om fågelskydd. Dessutom utreder han om lagstiftningsproceduren uppfyller de krav som kan ställas på demokratiskt beslutsfattande. Kjellerup tar också ställning till projektets förenlighet med principen om en hållbar utveckling.

Det finns flera internationella konventioner som förutsätter att löntagare garanteras en "rimlig lön". *Inger Marie Conradsen* analyserar i "Rimlig lön i retlig belysning" kravet som dels en rättslig standard och dels en icke-bindande rättsakt. Mot den bakgrunden utvecklar hon betydelsen av och kriterier för en konkretisering av "rimlig lön" och betonar att det inte kan ske lösryckt från ett politiskt, socialt och ekonomiskt sammanhang. Den innehållsliga preciseringen av rimlig lön har uppenbara implikationer för jämställdhetsarbetet.